

**Aktivity NKVD/KGB
a její spolupráce s tajnými
službami střední a východní
Evropy 1945-1989, II**

MEZINÁRODNÍ KONFERENCE 19.-21. LISTOPADU 2008

**PRAHA, JEDNACÍ SÁL SENÁTU PARLAMENTU
ČESKÉ REPUBLIKY**

Konference se koná pod záštitou Výboru pro zahraniční věci,
obranu a bezpečnost Senátu PČR a ve spolupráci s Historickým
ústavem Slovenskej akadémie vied a Instytutem Pamięci
Narodowej

Obsah

ÚVODEM	4
PROGRAM	6
ABSTRAKTY	16
PANEL 1	16
PANEL 2	24
PANEL 3	36
PANEL 4	48
PANEL 5	56

Úvodem

Činnost sovětských bezpečnostních složek, zejména Státní bezpečnosti známé po celém světě pod kryptonymem KGB, zůstává pro střední a východní Evropu jedním z nejdůležitějších badatelských témat 20. století. Působení tohoto aparátu, mnohonásobně překonávající rozsah činnosti policie ve státech s demokratickým zřízením, především významně ovlivňovala podobu totalitního ústrojí, výkon politiky komunistické nomenklatury, formu metody a rozsah represe tzv. třídní nepřítel, případně nevinných zástupců rozličných sociopolitických skupin.

Nadnárodní čekistická elita se navíc v intencích komunistické ideologie neměla podílet pouze na potlačování politických oponentů, ale i na budování nového člověka, vykonávajícího vůli nadřizované nomenklatury. Proto byl ostatně tak přísný výběr příslušníků tajné politické policie.

Pro rekonstrukci a prezentaci co nejširšího rozsahu a vlivu sovětských bezpečnostních složek v našem tak důležitém regionu,

je nutná mezinárodní spolupráce. Již s ohledem na nedostupnost primárních ruských pramenů se musíme pokusit pospojovat onu mozaiku informací, které jsou rozesety v archivech střední a východní Evropy.

Z těchto důvodů si Vás všechny účastníky pochopitelně dovoluji uvítat na půdě Senátu Parlamentu České republiky, který je naším logickým partnerem.

V neposlední řadě uvádím, že pořádáním této konference si zároveň připomínáme památku zakladatele slovenského Ústavu paměti národa Jána Langoše, z jehož popudu se také vloni v Bratislavě konala obdobná konference na identické téma.

PAVEL ŽÁČEK

Ředitel Ústavu pro studium totalitních režimů

Program

Středa 19. listopadu

14:30 Registrace účastníků

15:30 Slavnostní zahájení

16:30 Panel 1

**ARCHIVY BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽEK V ZEMÍCH
STŘEDNÍ A VÝCHODNÍ EVROPY**

Moderátor: Petr Dvořáček

Cseh Gergő Bendegúz Hungaria, ABTL

Elektronické zpracovávání dat v ABTL

Virgiliu Tarau Romania, Collegium CNSAS

Dějiny archivů Securitate

Ptáčnicková Světlana Czech Republic, ABS

**Archiv bezpečnostních složek a dokumenty o spolupráci
StB a KGB – možnosti bádání**

Bukovszky Ladislav Czech Republic, ABS

Ochrana sovětských vojsk a sovětských vojenských objektů

17:50 Diskuse

18:10 *Vernisáž minivýstavy*

18:30 *Raut*

Čtvrtek 20. listopadu

8:30 *Registrace účastníků*

9:00 **Panel 2 – 1. část**

**UTVÁŘENÍ BEZPEČNOSTNÍCH APARÁTŮ SOVĚTSKÝCH
SATELITŮ PO 2. SVĚTOVÉ VÁLCE**

Moderátor: Vojtěch Ripka

*Baev Jordan Bulgaria, Bulgarian Inter-University Cold War
Research Group*

Spolupráce MGB/KGB s bulharskou tajnou službou

Claudiu Secasiu Romania, Collegium CNSAS

**Aktivity sovětské tajné služby v Rumunsku
v letech 1944–1947**

Dornik Šubelj Ljuba Slovenia, Archives of the Republic of Slovenia
**Vliv NKVD na založení tajné služby ve Slovinsku
a Jugoslávii**

Bystrov Vladimír *Czech Republic*

**Aktivita zvláštních oddílů Lidového komisariátu
vnitra SSSR**

10:20 Diskuse

10:40 *Coffee break*

10:50 Panel 2 – 2. část

**UTVÁŘENÍ BEZPEČNOSTNÍCH APARÁTŮ SOVĚTSKÝCH
SATELITŮ PO 2. SVĚTOVÉ VÁLCE**

Moderátor: Petr Kopal

Ritvars Jansons *Latvia, The State Archives of Latvia*

Špionážní aktivity lotyšské tajné služby

Geifman Anna *USA, Boston University*

**Když se teroristé ujali moci: od protivládního odboje
po vládu Čeka-NKVD**

Sommer Vítězslav *Czech Republic, ÚSTR*

Druhý život F. E. Dzeržinského

11:50 Diskuse

12:10 *Oběd*

13:30 Panel 3 – 1. část

**STŘEDNÍ A VÝCHODNÍ EVROPA JAKO VÝCHODISKO
K ZPRAVODAJSKÉMU PRONIKÁNÍ NA ZÁPAD**

Moderátor: Václav Veber

Brezina Zbysek USA, Bethany College, Kansas

Aktivity MVD/KGB ve Spojených státech v padesátých letech

Selvage Douglas Germany, BStU

**Východoněmecké ministerstvo pro státní bezpečnost,
západní NGO a Konference o bezpečnosti a spolupráci
v Evropě, 1977–1983**

*Shevchenko Svetlana USA, U. S. Dept. of Defense Prisoner
of War/Missing Personnel Office*

**Úloha archivů sovětských a ruských bezpečnostních sil
pro vyjasnění osudů amerických válečných zajatců
a pohřešovaných v době studené války**

14:30 Diskuse

14:50 Panel 3 – 2. část

**STŘEDNÍ A VÝCHODNÍ EVROPA JAKO VÝCHODISKO
K ZPRAVODAJSKÉMU PRONIKÁNÍ NA ZÁPAD**

Moderátor: Miroslav Lehký

Tomek Prokop Czech Republic, Vojenský historický ústav

Společně proti RFE

Trützscher-Fügner Eugenie Germany, Thüringer Landtag

Akce Nikola – Stasi a emigrace

Žáček Pavel Czech Republic, ÚSTR

Sovětská pomoc při organizaci služby zvláštního určení

15:50 Diskuse

16:10 *Coffee break*

16:20 Film **The Soviet Story: příběh rudého zla**

režiséra Edvinse Snora (2008)

Pátek 21. listopadu

8:30 *Registrace účastníků*

9:00 Panel 4

**PRŮBĚH ROZVOJE SPOLUPRÁCE NKVD/KGB
SE SATELITNÍMI TAJNÝMI SLUŽBAMI**

Moderátor: Milan Bárta

Buňhak Władysław; Paczkowski Andrzej Poland, The Institute of National Remembrance; The Institute of Political Studies of the Polish Academy of Sciences

**Vztahy mezi sovětskou a polskou tajnou službou
v letech 1944–1990**

Maddrell Paul UK, Aberystwyth University

**Stasi, KGB a východoněmecká tajná služba
v letech 1953–1957**

Slávik Martin Czech Republic, ÚSTR

Spolupráce rozvědky StB a KGB v oblasti aktivních opatření

Michl Jan Czech Republic, ÚSTR

**Osmnáct let v čele kontrarozvědky. Josef Stavinoha,
náčelník VKR 1953–1971**

10:20 Diskuse

10:40 *Coffee break*

10:50 Panel 5 – 1. část

**OPERACE KOMUNISTICKÝCH TAJNÝCH SLUŽEB,
VZÁJEMNÁ KOOPERACE ŘÍZENÁ KGB**

Moderátor: Rudolf Vévoda

Grozev Kostadin Bulgaria, Sofia University

**Bulharská tajná služba a její sledování amerických
a britských diplomatů v Sofii v době studené války
(1945–1989)**

Munteanu Mircea USA, Woodrow Wilson Center

Mitrochinův archiv – aktivity KGB v Afghánistánu a Íránu

Cummings Richard USA, RFE

Plány z roku 1976 proti RFE – dvě případové studie

*Romerstein Herbert; Evans Stanton M. USA, Institute of World
Politics; Troy University NY*

**Aktivní opatření – operace s cílem skrytého ovlivňování
za účelem propagace sovětských cílů na Západě**

12:10 Diskuse

12:30 *Oběd*

14:00 Panel 5 – 2. část

**OPERACE KOMUNISTICKÝCH TAJNÝCH SLUŽEB,
VZÁJEMNÁ KOOPERACE ŘÍZENÁ KGB**

Moderátor: Tomáš Bursík

Miklovič Michal Slovakia, ÚPN

**Index nenadálého napadení. Československá verze KGB
operace VRJAN**

*Varinský Vladimír Slovakia, Fakulta humanitných vied UMB
Banská Bystrica*

**Protikomunistické aktivity exilové Bílé legie
a její realizace Státní bezpečností na Slovensku**

*Kalous Jan Czech Republic, Vysoká škola politických
a společenských věd Kolín*

**Spolupráce KGB a StB při pronikání do ruské emigrantské
organizace NTS**

Pešek Jan Slovakia, HU SAV

**Ofenziva Státní bezpečnosti proti francouzskému
generálnímu konzulátu v Bratislavě v letech 1949–1951
a její důsledky**

Šmigel' Michal Slovakia, *Katedra historie FHV UMB*
v Banskej Bystrici

**V boji s banderovci na Slovensku (1945–1947): aktivity
československých bezpečnostních složek proti UPA
- spolupráce s Polskem a SSSR**

15:40 Diskuse

16:00 *Ukončení konference*

PANEL 1

Archivy bezpečnostních složek v zemích střední a východní Evropy

dokumenty o spolupráci bezpečnostních složek států východního bloku se sovětskými tajnými službami v současných archivech | digitalizace archivních fondů a vytváření informačních systémů | možnosti bádání a spolupráce

CSEH GERGÖ BENDEGÚZ (Maďarsko, ABTL) **ELEKTRONICKÉ ZPRACOVÁVÁNÍ DAT V ABTL**

Gergő Bendegúz Cseh pracuje jako ředitel oddělení pro zavádění výpočetní techniky, zpracování dat a jejich ochranu. Od roku 1994 spolupracuje s výzkumným týmem historické komise Maďarské akademie věd. V disertační práci se soustředí na aktivity amerických a britských vojenských misí pod záštitou Společné kontrolní komise pro Maďarskou republiku. Je členem Asociace maďarských aktivistů a zároveň členem rady archivního časopisu *Levéltari Szemle* (Archivní přehled).

ABTL nepřetržitě přebírá a zpracovává dokumenty, které jsou nadále v držení současných národních bezpečnostních orgánů. V souladu s právními podmínkami budou po nezbytném archivním zpracování všechny tyto dokumenty zpřístupněny jak občanům, kteří na nich mají zájem, tak vědeckým pracovníkům. Na konci roku 2007 odpovídalo množství dokumentů v Historickém archivu 3818 délkovým metrům. Více než dvě třetiny z toho jsou dokumenty roztríděné na různé druhy souborů a spisů. Zbytek se skládá z funkčních dokumentů bývalých státních bezpečnostních organizací a sbírek, dokumentů o pozadí událostí a současných rejstříků vytvořených a používaných těmito organizacemi. Archiv spravuje především dokumenty v papírové formě, ale vlastníme také velké množství současných bezpečnostních kopií mikrofilmů obsahujících materiály k vyšetřování a operacím a také denní informační zprávy o operacích.

Zpracování rozličných materiálů (vyšetřování, operace, práce a nábor), které tvoří většinu dokumentů v držení ABTL, tvoří čtyři hlavní kroky:

- v ústřední databázi ABTL evidujeme jména a jiná data sledovaných osob, úředníků a spolupracovníků bývalých státních bezpečnostních složek, v současnosti databáze obsahuje jména a jiné údaje 700 000 lidí;
- stránku po stránce digitalizujeme nejčastěji používané materiály, které jsou ve špatném fyzickém stavu. Obsahy ponecháváme v ústřední databázi, čímž usnadňujeme přípravné práce uvnitř ústavu, a tudíž i šetříme původní dokumenty. Před koncem roku 2007 jsme dokončili digitalizaci více než 600 000 stran, a tak je zpřístupnili pro přípravné práce v ústavu;
- tematický průzkum těchto souborů trvá už několik let a obnáší počítačové zaznamenávání všech informací, které nám mohou pomoci najít později určitý dokument. Základní údaje (typ, rejstřík, téma, období) většiny souborů jsou už zaevidovány v naší ústřední databázi a počet dokumentů, které byly podrobně prozkoumány a roztríděny podle předmětu, rychle narůstá;
- digitalizujeme a zpracováváme také nejcennější fotografie našich sbírek: počet takto digitalizovaných snímků v roce 2007 přesahoval 3000.

Od konce roku 2003 mohou zájemci o výzkum používat ústřední databázi na veřejných počítačích našeho výzkumného sálu a od roku 2007 lze používat tuto ústřední databázi také přes internet.

VIRGILIU TARAU (Rumunsko, Collegium CNSAS)

DĚJINY ARCHIVŮ SECURITATE

(nebylo dodáno)

PTÁČNÍKOVÁ SVĚTLANA (ČR, ABS)

ARCHIV BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽEK A DOKUMENTY O SPOLUPRÁCI STB A KGB - MOŽNOSTI BÁDÁNÍ

Světlana Ptáčnicková ukončila v r. 1994 studium historie-archivnictví na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. V témže roce nastoupila do odboru archivní a spisové služby Ministerstva vnitra ČR v Brně-Kančicích, kde se zabývala písemnostmi unitárního a federálního ministerstva vnitra a krajských a okresních součástí Státní bezpečnosti. V listopadu 2006 se stala vedoucí oddělení Státní bezpečnosti, patřícího pod odbor archiv bezpečnostních složek MV, které se po vzniku Archivu bezpečnostních složek přejmenovalo na oddělení archivních fondů Státní bezpečnosti. V současné době se podílí na výstavách a výzkumných projektech, pořádaných Ústavem pro studium totalitních režimů.

Historik zabývající se spoluprací Výboru státní bezpečnosti při Radě ministrů SSSR (KGB) s československou Státní bezpečností, potažmo s ministerstvem vnitra obecně, nalezne v Archivu bezpečnostních složek jistě mnoho zajímavých informací. Úkolem tohoto příspěvku je seznámit badatele alespoň v hrubých rysech s tím, jaké typy materiálů k výše uvedenému tématu může v našem archivu očekávat.

Archiv bezpečnostních složek nabízí badatelům řadu pramenů, týkajících se styků státobezpečnostních složek obou států. Tyto archiválie jsou velmi různorodé. Jde jak o originály dohod, tak o různé podkladové materiály k nim, protokoly z jednání, plány spolupráce, zprávy o návštěvách delegací apod. Najdeme je prakticky ve všech fondech různých součástí ministerstva vnitra – jeho sekretariátu, ve fondech jednotlivých náměstků a správ ministerstva vnitra. V krajích se pak objevují zprávy o součinnosti při kontrarozvědné ochraně sovětských vojsk, umístěných na našem území po invazi v r. 1968. Z materiálů je patrné, že spolupráce obou tajných služeb se začala intenzivně rozvíjet zejména od počátku šedesátých let 20. století a zahrnovala vzájemnou výměnu poznatků o činnosti nepřátelských rozvědek, výměnu zkušeností z vlastní agenturně operativní práce, vzájemnou pomoc v jednotlivých akcích, spolupráci ve zpravodajských hrách s nepřítelem, jejichž cílem byla podstava agentury, koordinaci ve vývoji a výrobě operativní techniky, pomoc v překladech cizojazyčných materiálů, vzájemné vysílání odborníků a vědeckých pracovníků, výměnné studijní pobyty, jakož i pobyty v sanatoriích a rekreačních zařízeních atd. Spolupráce se týkala všech složek Státní bezpečnosti – rozvědky, kontrarozvědky (civilní i vojenské), operativní techniky, Zvláštní správy (šifry) aj.

Příspěvek si nečiní nárok na úplný výčet všech relevantních archiválií, ostatně to ani není jeho cílem. Nechtě sami badatelé posoudí, nakolik jsou písemnosti, uložené v Archivu bezpečnostních složek, pro jejich práci přínosem.

BUKOVSZKY LADISLAV (ČR, ABS)

OCHRANA SOVĚTSKÝCH VOJSK A SOVĚTSKÝCH VOJENSKÝCH OBJEKTŮ

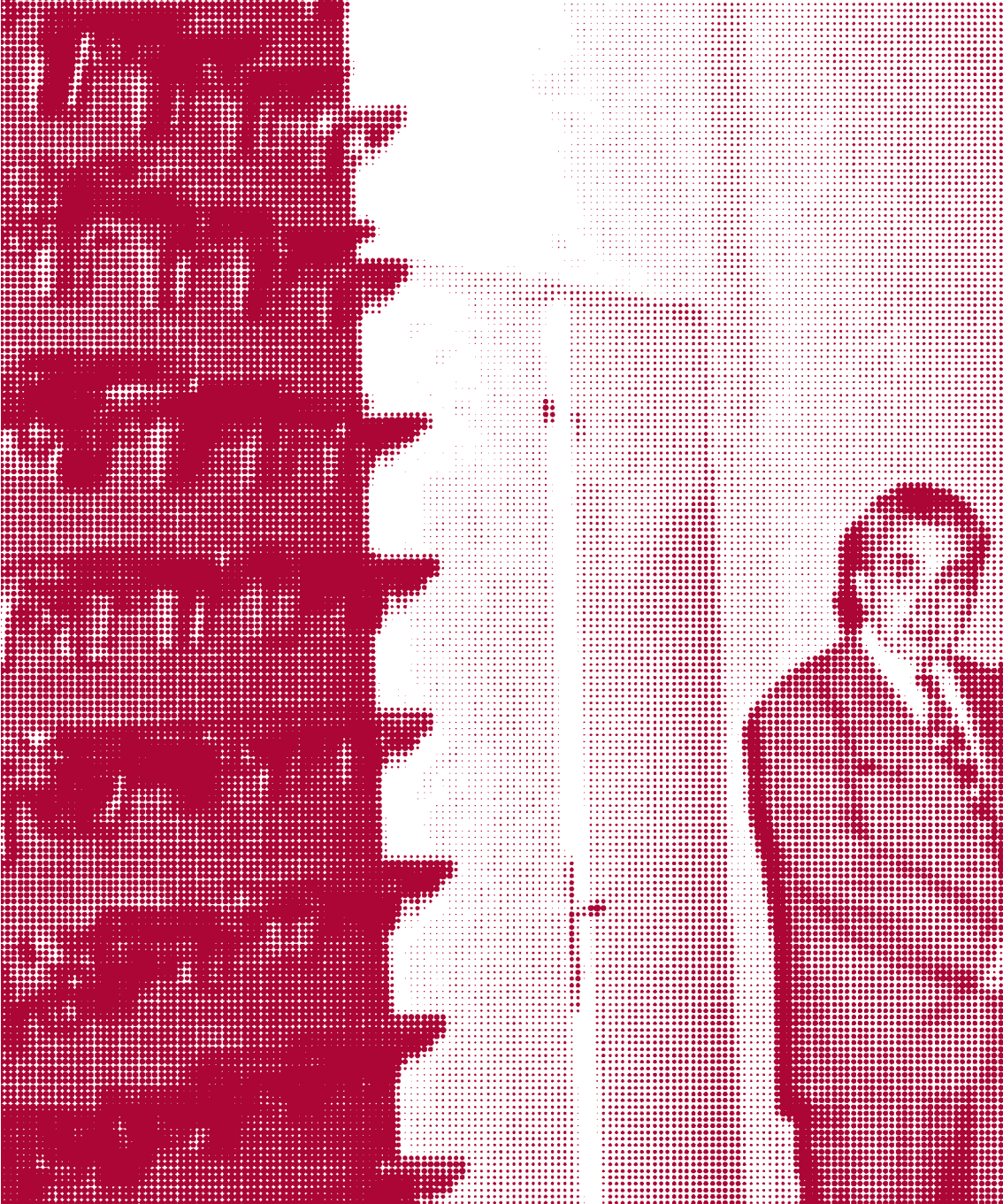
Ladislav Bukovszky je absolventem Filozofické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě, obor archivnictví-pomocné vědy historické. Pracuje jako ředitel Archivu bezpečnostních složek, předtím pracoval jako ředitel archivu ve slovenském Ústavu paměti národa.

Po známých událostech na jaře 1968 v Československu následoval 20. 8. 1968 vojenský zásah pěti armád členských států Varšavské smlouvy. Dočasný pobyt sovětské armády na území republiky legalizovala smlouva mezi vládou ČSSR a vládou SSSR podepsaná 16. 10. 1968 v Praze. Podle smlouvy část sovětských vojsk zůstala v ČSSR „za účelem zajištění bezpečnosti států socialistického společenstva proti silnějším revanšistickým snahám západoněmeckých militaristických sil“. Za necelé čtyři měsíce byla v Praze mezi oběma vládami podepsána další dohoda o poskytování vzájemné právní pomoci ve věcech spojených s dočasným pobytem sovětských vojsk na území ČSSR. Z této dohody už vyplývá konkrétní úloha i pro orgány federálního ministerstva vnitra a také pro složky Státní bezpečnosti. V první řadě se jednalo o opatření na zabezpečení vojenské ochrany sovětských vojsk na území Československa, hlavně v odhalování významné i jiné trestné činnosti, zejména zaměřené proti sovětské armádě a jejím objektům, a o vzájemné využívání agenturně-operativních prostředků. Při vykonávání společenských opatření orgány StB spolupracovaly s novými organizačními útvary KGB v Československu.

Společné úkoly StB a útvarů KGB v problematice Ochrana sovětských vojsk a vojenských objektů řešily tzv. součinnostní plány až do roku 1989. Na centrální úrovni v Praze tuto problematiku řešila II. S SNB ve spolupráci se ZO KGB v Milovicích. Na Slovensku vykonávání organizačních opatření zabezpečovaly jednotlivé krajské správy StB se Zvláštním odborem KGB ve Zvoleně a na okresní úrovni teritoriální zastoupení KGB.

Z této činnosti na centrální - II. S SNB - ale i na krajské úrovni od začátku druhé poloviny roku 1969 byly založené objektové svazky k jednotlivým vojenským objektům sovětské armády.

Jednotlivé útvary StB spolu s orgány KGB až na úrovni okresů zabezpečovaly ochranu sovětských vojsk před zvýšeným zájmem západních rozvědek (především rakouský Abwehr a zpravodajské služby v NSR), zahraničních turistů a diplomatů, ale i před domácími obyvateli.

Panel 2

Utváření bezpečnostních aparátů sovětských satelitů po 2. světové válce

aktivity NKVD po 2. světové válce ve střední a východní Evropě (deportace, únosy) | ustanovení komunistických rozvědek | vytváření struktur a modelů podle sovětského vzoru | spolupráce s KGB

BAEV JORDAN (Bulharsko, Bulgarian Inter-University
Cold War Research Group)

SPOLUPRÁCE MGB/KGB S BULHARSKOU TAJNOU SLUŽBOU

Jordan Baev obdržel magisterský titul v oboru historie na sofijské univerzitě a titul Ph.D. v oboru současná historie na bulharské akademii věd. Od roku 2001 je přidruženým profesorem na vysoké škole Rakovsky Defense College v Sofii a zároveň hostujícím profesorem na bulharské univerzitě a na diplomatickém institutu ministerstva zahraničních věcí v Sofii. Dr. Baev je také viceprezidentem bulharské Asociace pro vojenskou historii a koordinátorem bulharského výzkumného týmu pro věci studené války. Je členem představenstva bulharské Asociace pro americká studia v Sofii, členem Overseas Associate, Centra pro studia studené války, Londýnské ekonomické univerzity a bulharským zástupcem při nadaci World Security Network kanceláře pro jihozápadní Evropu v Aténách. V roce 2002 byl zvolen členem Mezinárodní komise historických věd při UNESCO. Akademická kariéra Dr. Baeva zahrnuje členství v Centru pro mezinárodní vědce Woodrowa Wilsona ve Washingtonu D.C., Školu národní obrany ve Stockholmu, Nobelův institut v Oslo a Univerzitu národní obrany ve Washingtonu D.C. V posledních 30 letech napsal více než 200 publikací vycházejících v jedenácti jazycích, mezi nimi několik knih a dokumentů o ozbrojených silách, zpravodajských službách a politické historii studené války.

Předkládaný referát je zaměřen na odhalení a shrnutí výsledků desetiletého výzkumu v rámci záznamů bulharské státní bezpečnosti. Základní otázky týkající se poválečné spolupráce

sovětských a bulharských bezpečnostních a zpravodajských složek nalezneme přibližně v 300 souborech prvních 22 úsekových rejstříků archivu ministerstva vnitra v Sofii, které obsahují zhruba 27 000 stran. Asi 16 000 stran těchto dokumentů jsou zpravodajské informace, odhady a analýzy, které KGB pravidelně zasílala do Sofie v období let 1954–1989. Dalších více než 11 000 stran tvoří plány, smlouvy, protokoly a zprávy ze schůzí a z korespondence mezi sovětskou KGB a bulharskými službami KDS. Některé dokumenty týkající se této problematiky můžeme najít i v tajných záznamech BCP politbyra (přechovávaných v bulharských ústředních státních archivech) a v diplomatickém archivu ministerstva zahraničních věcí. Bohužel téměř všechny operační záznamy bulharské národní zpravodajské služby z období studené války zatím procházejí třídicím procesem.

Výzkum se zaměří na specifické oblasti, formy, metody a zeměpisný rozsah oboustranné zpravodajské spolupráce mezi Sovětským svazem a Bulharskem; roli „poradců“ z řad KGB, „udělování úkolů“ uvnitř Varšavské smlouvy, konečné společné operace atd. Mezi hlavní diskusní body budou patřit aktivity KGB a KDS proti jižní linii NATO na Balkáně, ve východním Středomoří a v oblastech Středního východu a rozsah zpravodajské výměny mezi bezpečnostními službami obou zemí. Za zmínku stojí rovněž navrhovaná společná a sjednocená nařízení proti jiným „socialistickým“ zemím, jako Čína, Albánie, Jugoslávie a Rumunsko.

CLAUDIU SECASIU (Rumunsko, Collegium CNSAS)
**AKTIVITY SOVĚTSKÉ TAJNÉ SLUŽBY V RUMUNSKU
V LETECH 1944–1947**

(nebylo dodáno)

DORNIK ŠUBELJ LJUBA (Slovinsko, Archives of the Republic
of Slovenia)
**VLIV NKVD NA ZALOŽENÍ TAJNÉ SLUŽBY VE SLOVINSKU
A JUGOSLÁVII**

Ljuba Dornik Šubelj v roce 1973 dokončila studium historie na Lublaňské univerzitě. Posledních deset let je zaměstnána jako vedoucí poradce v Archivu Slovinské republiky, kde má na starosti archivy bývalé slovinské tajné služby. Před několika lety se začala aktivně účastnit mezinárodních konferencí organizovaných IHA (International Intelligence History Association) a jinými asociacemi (např. 7. dubna 2008 v Sofii a 30. května 2008 v Brdu ve Slovinsku). Minulý rok prováděla výzkum archivních materiálů v ruském státním válečném archivu (CAMO) při Ozbrojených silách Ruské federace, týkající se zahraničních válečných misí do bývalé Jugoslávie během druhé světové války, pro účely své doktorské disertační práce. V roce 1999 vydal Archiv Slovinské republiky knižně její magisterskou práci OZNA (státní bezpečnostní služba) pro Slovinsko.

Vliv NKVD na založení rozvědky a kontrarozvědky ve Slovinsku byl nepřímý, a to skrz členy komunistické strany, kteří byli v GPU

před druhou světovou válkou, tj. přes lidi jako Edvard Kardelj, Zdenka Kidrič a Ivan Maček.

Ve Slovinsku byla první rozvědka a kontrarozvědka založena dne 15. srpna 1941 jako VOS, tj. Varnostno obveščevalna služba (Výkonná zpravodajská organizace), a její ústřední výbor byl v podstatě stejný jako ČEKA, tj. Črezvyčajnaja komissija, což byla první rozvědka v Rusku po Velké říjnové revoluci v roce 1917.

Ač se v průběhu let měnila jména, úkoly rozvědky a kontrarozvědky zůstaly stejné. Edvard Kardelj, vůdce slovinských komunistů, učinil srovnání v jednom ze svých dopisů Josipu Brozovi v roce 1942, v němž napsal, že VOS ve Slovinsku je jako GPU v Sovětském svazu.

Rozhodnutí vytvořit jednotnou organizaci rozvědky i kontrarozvědky pro celou Jugoslávii padlo v roce 1944 a byla založena dne 13. května. Nazývala se OZNA, Oddělení národní bezpečnosti, a působila v rámci Výboru národní obrany. Organizace byla založena pracovníky NKVD na základě sovětské instruktáže, která byla připravena sovětskými představiteli v ústředí v Drvaru. Organizace velmi připomínala SMERŠ (Smert špijunam neboli Smrt špionům). Jelikož Josip Broz Tito byl vedoucím pracovníkem a velitelem národní obrany, OZNA pracovala přímo pod jeho vedením, i když jejím oficiálním velitelem byl Aleksander Ranković.

OZNA měla stejnou organizační strukturu ve všech částech Jugoslávie. OZNA pro Jugoslávii zaujímala nejvyšší postavení a byla následována OZNA pro Slovinsko, Chorvatsko, Srbsko, Makedonii, Černou Horu, Vojvodinu a Kosovo. Poslední dvě byly brzy po osvobození Jugoslávie v létě 1945 na základě nařízení Aleksandera Rankoviće zařazeny do OZNA pro Srbsko. Každá

federální jednotka, včetně slovinské OZNA, se skládala ze čtyř úseků.

Úkolem OZNA bylo dokončit všechny nezbytné přípravy pro převzetí moci po válce.

V roce 1946 se organizace přejmenovala z OZNA na UDB a stala se součástí ministerstva vnitra. V roce 1966 se její název znovu změnil na USDV, ale její poslání zůstalo stejné až do rozpadu bývalé Jugoslávie v roce 1991, ačkoliv v Srbsku měla delší trvání, a to až do pádu Slobodana Miloševiče.

OZNA/UDB byla jako KGB v Sovětském svazu - nedemokratická a obrácená proti jugoslávským národům, přičemž hájila Jugoslávii jako celek. Byla rovněž netolerantní vůči lidem, kteří nebyli komunisté, vůči jejich přesvědčení a vůči jiným politickým stranám. Během poválečných politických procesů proti vnitřním nepřítelům bylo odsouzeno k smrti nebo posláno do vězení na řadu let mnoho nevinných lidí. To se dělo především po roce 1948 kvůli rozpadu Kominformu, kdy prvními vězni byli ti, kteří věřili v Sovětský svaz a jeho komunistickou stranu více než v Komunistickou stranu Jugoslávie.

BYSTROV VLADIMÍR (ČR)

AKTIVITA ZVLÁŠTNÍCH ODDÍLŮ LIDOVÉHO KOMISARIÁTU VNITRA SSSR

Novinář a publicista, autor článků o kinematografickém průmyslu a filmovém umění (1953–1971) a politických komentářů a umělecko-historických reportáží (od 1990). Je rovněž autorem časopiseckých i knižních překladů

z ruské klasické a moderní literatury (mj. děl A. Platonova, M. Zoščenka, B. Polevého, B. Vasiljeva, I. Soloněviče), knižních doslovů, scénářů televizních dokumentárních filmů, rozhlasových pořadů, výstav (mj. Předpekli aneb Z Čech do Gulagu, Pan učitel, Exil do Československa a exil z Československa, Generál Sergej Vojcechovskij - voják a demokrat) a odborných referátů a studií (mj. Konec Ruského zahraničního archivu v Praze). V roce 2007 vyznamenán Řádem T. G. Masaryka za vynikající zásluhy o rozvoj demokracie, humanity a lidská práva. V roce 2008 mu byla udělena Cena Rudolfa Medka za dlouholetou dokumentační a publicistickou činnost na poli občanské a morální rehabilitace ruské meziválečné antibolševické emigrace v Československu.

Aktivita zvláštních oddílů Lidového komisariátu vnitra SSSR (nazývané SMĚŘŠ podle kryptonymu z rus. slov „směřt špionam“) ve druhé polovině druhé světové války po vstupu Rudé armády do cizích zemí. Otevřená policejní akce zaměřená na vyhledávání a zatýkání na dosaženém území osob představujících relevantní nebo i pouze potenciální překážky pro budoucí sovětizaci prostoru. Nerespektování SMĚŘŠem dohody o poměru mezi československou správou a sovětským vrchním velitelem po vstupu sovětských vojsk na československé území z 8. května 1944, podřizující všechno civilní obyvatelstvo československé jurisdikci. Koncem roku 1944 prostřednictvím SMĚŘŠe nastolení policejní správy na území Podkarpatské Rusi, která formálně až do léta 1945 tvořila součást Československa. Vzájemné „soutěžení“ oddílů SMĚŘŠe působících v rámci struktury Rudé armády u jednotlivých frontů a snažících se zadržet co nejvíce osob. Nulová

spolupráce s oficiálními bezpečnostními orgány Československé republiky a jejími po válce nově formovanými tajnými službami. Nepochybně individuální kontakty SMĚŘŠe, respektive obecně Lidového komisariátu vnitra SSSR, na pracovníky v československé státní správě (Vilinskij) a příslušníky československé vojenské jednotky v SSSR (Reicin, Vaš) a samozřejmě působení dosud však málo identifikovaných agentů sídlících v Československu již před druhou světovou válkou nebo přibývajících během války mezi uprchlíky z Němci okupovaných území Sovětského svazu. Násilné deportace obyvatel Podkarpatské Rusi, kteří po jejím předání Sovětskému svazu uprchli do zbytku Československa, kde optovali pro československé občanství, zpět do SSSR. Naléhání na vydání žen, které byly za druhé světové války odvezeny z Němci okupovaných území Sovětského svazu do Německa a po válce odmítly vrátit se a masově uzavíraly sňatky s československými občany, aby získaly jejich ochranu, do SSSR. Arogance otevřených policejních aktivit SMĚŘŠe zaskočila nejen československé demokratické politické síly, ale rovněž samotné komunisty, jimž kazila image a komplikovala záměry postupně převzít moc bez vyvolání občanské války. K institucionalizované spolupráci NKVD (už nikoliv SMĚŘŠ) s naší StB dochází zřejmě až po únoru 1948 nyní už neskrývanou formou služeb (odvlečení plukovníka Boreckého, bývalého příslušníka československé vojenské jednotky v SSSR Kosteckého, baletky Kodešové) a především intenzivním budováním třídních bezpečnostních struktur.

RITVARS JANSONS (Lotyšsko, The State Archives of Latvia) **ŠPIONÁŽNÍ AKTIVITY LOTYŠSKÉ TAJNÉ SLUŽBY**

(nebylo dodáno)

Po druhé světové válce od poloviny čtyřicátých do poloviny padesátých let měly bezpečnostní instituce Lotyšské sovětské socialistické republiky (LSSR) za hlavní cíl kontrašpionáže neutralizaci činnosti zahraničních zpravodajských služeb v Lotyšsku pomocí operativních manévrů.

V roce 1955 nebylo vedení ruské KGB spokojené s prací druhého oddělení lotyšské KGB. Důvody k nespokojenosti pramenily z nedostatečného množství agentů působících v kontrarozvědkách a z nepostačující kvality jejich výkonů. Změny, které se uskutečnily v Sovětském svazu v polovině padesátých let, podpořily hospodářské kontakty se zahraničím a KGB byla nucena zavést přísnou kontrolu nad komunikací, která probíhala mezi cizinci a místními obyvateli. Situace v Pobaltí se podstatně lišila od situace v jiných republikách Sovětského svazu, protože mnoho obyvatel Lotyšska mělo příbuzné v zahraničí a západ Pobaltí tvořil část státní hranice. Navíc přístavy Riga a Ventspils v lotyšské kotlině přijímaly pravidelně zahraniční lodě. Ruská KGB věnovala zvláštní pozornost repatriantům ze západních zemí, kteří se vrátili do Lotyšska, a bývalým (odhaleným a usvědčeným) agentům zahraničních zpravodajských služeb po jejich návratu z vězení. Zároveň usilovala o nastolení opatření, která by zajistila návrat lotyšských emigrantů do jejich vlasti.

Od poloviny padesátých let sahal Sovětský svaz kromě přímého potlačování svobody (jako zadržování, zatýkání, soudní procesy apod.) také k nepřímému omezování lidských svobod: omezování pracovních příležitostí „nepřesvědčených“ lidí, jejich propuštění ze škol, zákaz vycestovat do zahraničí, omezení práv jejich rodinných příslušníků atd.

V období od poloviny do konce padesátých let vytvořila KGB v Sovětském svazu a Lotyšské sovětské socialistické republice všezahrnující sociální kontrolní mechanismy.

GEIFMAN ANNA (USA, Boston University)

KDYŽ SE TERORISTÉ UJALI MOCI: OD PROTIVLÁDNÍHO ODBOJE PO VLÁDU ČEKA-NKVD

Anna Geifman je autorkou knih *Thou Shalt Kill: Revolutionary Terrorism in Russia, 1894 - 1917* (Princeton University Press, 1993) a *Entangled in Terror: The Azef Affair and the Russian Revolution* (Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2000). Je autorkou časopiseckých statí a kapitol knih o ruských politických a kulturních dějinách. Její největší publikací je psychologicko-historický esej *La mort sera votre dieu: du nihilisme russe au terrorisme islamiste* (Paris, 2005). Je profesorkou historie na Bostonské univerzitě; zároveň učí dějiny současného terorismu na Hebrejské univerzitě v Jeruzalémě.

Rusko se stalo zemí, kde se poprvé v historii teroristé ujali kontroly nad státem. Na rozdíl od jakobínů, kteří před vzestupem k moci nepáchali politické násilí, Lenin a bolševici těžili ze své te-

roristické činnosti už před listopadem 1917. Hlavním znakem nově vytvořené sovětské vlády byla její trvalá závislost na politickém násilí podporovaném státem – patrné od prvopočátků režimu.

Před revolucí byli bolševici zapleteni do teroristických aktivit, včetně těch s velkým politickým významem, jako byla v roce 1907 vražda oslavovaného básníka a společenského reformátora hraběte Ilji Chavchavadzeho, snad nejpopulárnější národní postavy Gruzie na přelomu století. Leninovi stoupenci, známí vyvlastňováním státního i soukromého majetku na Kavkaze a Uralu, nahromadili značné procento vyvlastněného kapitálu, který padl na rukování teroristů. Bolševici vedli teroristické školy po celé říši, včetně těch na výcvik bojových instruktorů v Kyjevě a Lvově, jakož i v Boloni v Itálii. Po převzetí ruské správy Lenin přešel k zavedení aparátu státního teroru, sponzorovaného vládou – promítal konspirační povahu bolševické strany do nového diktátorského režimu. Bolševici horlivě obhajovali politiku označovanou jako „rudý teror“ – utlačovatelský nástroj revoluční vlády – jakožto předpoklad úspěchu na první pohled vizionářské snahy hrstky politických extremistů nastolit kontrolu nad ruským obyvatelstvem.

Zároveň se zesílením snahy zastrašit občany sovětského režimu se bolševici snažili vytvořit sociálně-kulturní poměry vhodné pro masovou vraždu. Jelikož už nebylo třeba omezovat se na tajné buňky, teroristé, působící jako vůdci státu, rozšířili extremistickou kulturu na miliony občanů, kteří se ocitli v jejich moci. Tím vydláždili cestu pro Stalinův „velký teror“.

SOMMER VÍTĚZSLAV (ČR, ÚSTR)
DRUHÝ ŽIVOT F. E. DZERŽINSKÉHO

Vítězslav Sommer pracuje jako historik Ústavu pro studium totalitních režimů. Vystudoval historii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, v letech 2003–2007 působil jako koordinátor pro Českou republiku o. s. STRED – Středoevropský dialog.

Příspěvek se bude věnovat způsobům prezentace osoby F. E. Dzeržinského v Československu prostřednictvím krásné literatury a historiografie v období let 1948–1989. Bude se jednat o analýzu konstruování veřejného obrazu práce tajné policie prostřednictvím odkazů na zakladatelskou osobnost sovětského bezpečnostního aparátu. Autor hodlá tuto problematiku zkoumat také z hlediska strategií vytváření svébytné historické tradice v komunistickém Československu.

Panel 3

Střední a východní Evropa jako východisko k zpravodajskému pronikání na Západ

*akce proti cizincům a zastupitelským úřadům západních zemí
v sovětském bloku | podpora a krytí mezinárodního terorismu*

BREZINA ZBYSEK (USA, Bethany College, Kansas)
**AKTIVITY MVD/KGB VE SPOJENÝCH STÁTECH
V PADESÁTÝCH LETECH**

Zbysek Brezina vyučuje historii na Bethany College v kansaském Lindsborgu. Jeho hlavním výzkumným zájmem jsou dějiny a politika střední a východní Evropy. Věnuje se východoevropskému politickému exilu po druhé světové válce, vojenským a špiónážním zpravodajským službám, historii Romů a otázkám etnického násilí směrem tomuto etniku. Jeho dalším zájmem je současná zahraniční politika USA.

Tento příspěvek zkoumá fiktivní a skutečné pronikání MVD/KGB do americké vlády v průběhu Eisenhowerova prezidentského působení (1953–1961). Vychází z několika případových studií, jako např. úloha, kterou při infiltracích sehráli manželé Rosenbergovi, a role americké komunistické strany v sovětském zpravodajství. Současně rozebírá činnosti institucí mccarthismu, jako byl Výbor pro neamerickou činnost. Studie nám umožňuje lépe porozumět prezidentu Eisenhowerovi a jeho přístupu k této konkrétní součásti studené války. Taktéž odhaluje, že ačkoliv na straně americké veřejnosti a různých vládních organizací přetrvával strach z proniknutí sovětských zpravodajských služeb do Spojených států, situace nebyla tak kritická, jak se mnozí domnívali. Studie čerpá především z archivního výzkumu materiálů z prezidentské knihovny Dwighta D. Eisenhowera v Abilene, Kansasu.

SELVAGE DOUGLAS (Německo, BStU)
**VÝCHODONĚMECKÉ MINISTERSTVO PRO STÁTNÍ
BEZPEČNOST, ZÁPADNÍ NGO A KONFERENCE
O BEZPEČNOSTI A SPOLUPRÁCI V EVROPĚ, 1977–1983**

Douglas Selvage pracuje jako výzkumný pracovník v projektu NDR, ministerstvo pro státní bezpečnost a proces CSCE 1977–1986 (The GDR, the Ministry for State Security, and the CSCE Process, 1977–1986) ve Vzdělávacím a výzkumném oddělení při kanceláři federálního komisaře pro záznamy služby státní bezpečnosti bývalé Německé demokratické republiky v Berlíně. Také pracuje jako ředitel grantového projektu financovaného Americkým národním fondem pro humanitní studia, který se zabývá překladem dokumentů Varšavského paktu ze sedmi jazyků do angličtiny. V letech 2001 až 2005 pracoval v Institutu pro dějiny při americkém státním úřadě. Jednou z jeho nedávných publikací je Zahraniční vztahy Spojených států, Evropská bezpečnost. Také hrál významnou roli v organizaci společného projektu amerického státního úřadu a ruského ministerstva zahraničních věcí, který vyústil v publikaci společného spisu sovětsko-americké vztahy: Léta v Détente, 1969 – 72, kde byl jedním z redaktorů. Selvage byl častým přispěvatelem publikací týkajících se projektu Mezinárodní dějiny studené války a Paralelního historického projektu o společné bezpečnosti.

Po podpisu závěrečného aktu Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (CSCE) z roku 1975 se některé západní nevládní organizace začaly zaměřovat na problematiku lidských práv ve východní Evropě – některé z nich byly dokonce založeny právě za tímto účelem. Tyto organizace tlačily na komunistické režimy

východní Evropy a lobbovaly u západních vlád za prosazování lidských práv ve východní Evropě a za naplnění třetí klauzule helsinského Závěrečného aktu, která se týkala lidských práv. Tyto nevládní organizace vykazovaly trvalou účast na různých konferencích CSCE.

Můj příspěvek rozebere snahy východoněmeckého ministerstva pro státní bezpečnost (MfS) diskreditovat a narušit západní nevládní organizace usilující o prosazování lidských práv ve východní Evropě na pozadí konferencí CSCE v Bělehradě (1977–1978) a Madridu (1980–1983). Kde je to možné, poukážu na propojení se sovětskou KGB a dalšími „bratrskými“ zpravodajskými službami. Předně se zabývám snahami MfS a jiných východoevropských zpravodajských služeb čelit existenci Mezinárodní společnosti pro lidská práva, Charty 77, Výboru na obranu pracujících (KSS-KOR) a Evropské sítě pro východo-západní domluvu.

SHEVCHENKO SVETLANA (USA, Dept. of Defense Prisoner of War/Missing Personnel Office)

ÚLOHA ARCHIVŮ SOVĚTSKÝCH A RUSKÝCH BEZPEČNOSTNÍCH SIL PRO VYJASNĚNÍ OSUDŮ AMERICKÝCH VÁLEČNÝCH ZAJATCŮ A POHŘEŠOVANÝCH POSÁDEK V DOBĚ STUDENÉ VÁLKY

Svetlana Shevchenko je zahraniční specialistka amerického ministerstva obrany, konkrétně Joint Commission Support Directorate, Prisoner of War/Missing Personnel Office (JCSD/DPMO). Pracuje jako analytik pro

pracovní skupiny zabývající se vietnamskou válkou, korejskou válkou, druhou světovou válkou a studenou válkou, s cílem zjistit fakta o zajetí, věznění a repatriacích týkající se pohřešovaných amerických vojáků. Aktivně se účastní v procesu definování priorit a vyšetřování, vyjednává bilaterální kontakty se zahraničními archivy a koordinuje práci analytiků zapojených do archivních prací a sbírání interview s válečnými veterány, svědky a diplomaty.

Svetlana Shevchenko přišla do DPMO z Úřadu speciálního vyšetřování ministerstva spravedlnosti, kde úzce spolupracovala s historiky a právníky, kteří vyšetřovali zločiny proti lidskosti.

Existovalo (nebo stále existuje) obecné přesvědčení, že 26 000 amerických válečných vězňů z oblastí okupovaných Rudou armádou bylo posíláno do gulagů. Nacisté dokonce šířili propagandu podporující tato tvrzení. Výzkum založený na záznamech Hlavního ředitelství válečných vězňů a zajatců (GUPVI) ve zvláštních archivech v Moskvě odhalil, že američtí váleční vězni z německých táborů na Ukrajině, v Bělorusku a Polsku byli s malou výjimkou posíláni domů, a to po moři přes Oděsu nebo přes frontu.

Případ amerických válečných vězňů v Koreji, poslaných do Sovětského svazu, se jeví jako silně pravděpodobný na základě nepřímých důkazů a svědeckých výpovědí, přesto žádné takové konkrétní případy nebyly prokázány. Nejpravděpodobnější trasou pro převoz je Posyet – zastáncem této teze je plukovník Corso. Práce s ruskými archivy pomohla prošetřit zprávy z pracovních táborů sepsané americkými válečnými vězni, kteří tam údajně skončili na základě mimosoudního vyšetřování. Archivy zároveň umožnily

prostudovat otázku amerických válečných vězňů využívaných pro lékařské experimenty s ohledem na generála Seyna a československé spojky, což poskytuje zajímavý scénář pro průběh zneužívání amerických vězňů, především pak černochoů, pro lékařské pokusy prováděné v Praze i Rusku.

Archivy sovětské pohraniční stráže přispěly k snahám objasnit zmizení 126 členů posádek amerických letadel sestřelených během 39 ostřelování v průběhu studené války, jež vedlo k pohřbům pouhých 18 členů posádek a pátrání po stopách zbývajících letců v Murmansku a Baltijsku.

Byli váleční vězni z bojů v jihovýchodní Asii odvezeni do Sovětského svazu? Rozpadem Sovětského svazu vznikla příležitost dozvědět se víc, umocněná touhou americké veřejnosti odpovědět na tuto otázku; proto můžeme v devadesátých letech pozorovat značné snahy o objasnění těchto zmizení. V závěrečné analýze byly skutečnosti podporující předpoklad, že došlo k přesunu válečných vězňů z jihovýchodní Asie, zpochybněny, na rozdíl od přesunu z Koreje, nicméně tento předpoklad je přiživován několika dokumenty údajně ze záznamů zvláštních služeb.

Od založení USRJC v roce 1992 projevíli Rusové upřímnou snahu pomoci: zpřístupněním svých archivů a nezasahováním do cest amerických členů USRJC za účelem natočit rozhovory se svědky. Současně probíhá hledání odkazů na Spojené státy.

K problematice válečných vězňů a pohřešovaných, kteří mohli skončit na území Sovětského svazu, byl aplikován povětšinou jednotný přístup, ať už se jedná o záznamy v archivech MVD, KGB nebo GRU.

Zdrženlivost archivářů zvláštních služeb jakékoliv země poodhalit informace zkomplikovala snahy pokračovat v objasňování problému amerických vězňů a pohřešovaných osob v souvislosti s bývalým Sovětským svazem. Proto se naši výzkumníci museli potýkat s překážkami, jako jsou nedostupnost archivů, administrativní kličky potřebné k provádění smysluplného vyšetřování, pomalost vzniku ruské strany výboru a neochota vytvořit administrativní strukturu, v jejímž rámci by výbor mohl působit.

TOMEK PROKOP (ČR, VHÚ) **SPOLEČNĚ PROTI RFE**

Prokop Tomek je absolvent oboru historie FF UK v Praze. V současné době je pracovníkem Vojenského historického ústavu, předtím pracoval v Ústavu pro studium totalitních režimů. Zaměření jeho činnosti je studium otázek vztahů represivního aparátu režimu a občanů v Československu v letech 1948–1989.

Mezi nejviditelnější a nejhlasitější vnější nepřátele Sovětského svazu a jeho satelitů lze bezesporu započítat rozhlasové stanice Rádio Svobodná Evropa (RFE) a Rádio Svoboda (RL). Jejich vysílání do sovětských satelitů bylo zahajováno postupně od počátku padesátých let. Pravidelné vysílání pro Československo začalo 1. května 1951 z Mnichova. V roce 1952 následovalo vysílání pro občany Rumunska, Maďarska, Polska a Bulharska. Dne 1. března 1953 bylo RFE doplněno o sesterskou rozhlasovou sta-

nici Rádio Osvobození, později Rádio Svoboda. Jeho vysílání bylo určeno obyvatelům Sovětského svazu. Obě stanice se spojily do jediného celku v roce 1976 (RFE/RL, Inc.).

Zvláštěností RFE a RL byla jejich formální nezávislost, a tedy možnost zcela otevřeně komentovat a informovat o dění v zemích porobených komunistickou mocí. Přirozeně, zakotvení na pozicích hodnot a politiky západních demokracií bylo od počátku zcela jasné.

Proti tomuto hlasitému nepříteli se spojovaly bezpečnostní aparáty všech zemí sovětského bloku. Spolupráce v boji proti RFE se realizovala v několika oblastech.

Od první poloviny padesátých let to byla živá spolupráce při znemožňování poslechu RFE a RL rušícími vysílači. Zvláště proti vysílání na krátkých vlnách bylo účinnější vzájemné rušení z větší vzdálenosti. Rušící aparatury i rozhodovací pravomoc byly do sedmdesátých let zcela pod kontrolou bezpečnostního aparátu ministerstva vnitra.

Velmi běžnou a vesměs nenáročnou formou spolupráce byla výměna zpravodajských informací. Předávané zprávy byly získávány vesměs náhodně, někdy se jednalo o záměrné zacílení agenturních zdrojů.

Náročnější byla příprava společných dezinformačních aktivních opatření. První snahy můžeme zaznamenat ve druhé polovině šedesátých let. Často byly zveřejňovány vzájemně poskytované dezinformační publikace a články. Známými se stala mediální vystoupení agentů státních bezpečností, kteří se vraceli z tajných misí v RFE a RL. Mezi nejznámějšími lze jmenovat polského Andrzeje Czechowicze a československého Pavla Minaříka.

Asi nejzajímavějším společným projektem připravovaným proti RFE/RL byl plán vytvoření jakéhosi mezinárodního propagandistického tribunálu, který měl veřejně „odsoudit“ RFE a RL jako nástroje studené války. Tribunál byl připravován a projednáván v roce 1976. Nakonec ale realizován nebyl, patrně pro nezájem sovětské KGB.

RFE/RL byla i jednou z důležitých oblastí zájmu při budování databáze nepřátel sovětského bloku, Systému sjednocené evidence poznatků o nepříteli (SSEP). Systém byl budován a provozován v letech 1977–1990 partnerskými bezpečnostními aparáty východního bloku z iniciativy a pod patronací KGB.

Veškeré nemalé vynaložené úsilí a prostředky nakonec nevedly k žádoucímu výsledku. RFE a RL nebyly nikdy umlčeny a napomohly na konci osmdesátých let minulého století odstranit sovětský komunistický blok.

TRÜTZSCHLER-FÜGNER EUGENIE (Německo, Thüringer Landtag)

AKCE NIKOLA – STASI A EMIGRACE

(nebylo dodáno)

V Německu se diskutovalo o NATO-Doppelbeschluss, v Polsku bylo vyhlášeno stanné právo, v listopadu 1982 umírá Brežněv. Po krátkém historickém výkladu o politické situaci v Československu a Německé spolkové republice v této době by mělo být na konkré-

ní plánované akci ukázáno, za jakých okolností a jakým způsobem (prolustrování osob v okolí sledované osoby atp.) se Státní bezpečnost snažila navázat kontakt s emigranty a využít jejich znalostí o jiných emigrantech, ale hlavně o konkrétní situaci v německých či sudetoněmeckých institucích, práci v politických stranách a parlamentu. Zaměřím se též na využití těchto znalostí pro účely komunistické strany.

Na konkrétním případě má být ukázáno, v jakém hierarchickém a geografickém rozsahu byla akce plánována (počet do akce zapojených složek Státní bezpečnosti, pracovníků Státní bezpečnosti a geografické rozpětí celé akce) a jak Státní bezpečnost lustrování připravovala a prováděla. Bude předvedeno, na jakých geografických místech byla špionáž prováděna, za jakých okolností a proč byla Státní bezpečnost s výsledky lustrace a informacemi spokojena a kdy naopak hledala další informace o osobách a situacích.

Dále se budeme zabývat otázkou, do jaké míry informace o sledované osobě/emigrantovi byly konzultovány s NDR Stasi. Otázkou bude též reakce Státní bezpečnosti na neuskutečnění plánované akce Nikola.

ŽÁČEK PAVEL (ČR, ÚSTR)

SOVĚTSKÁ POMOC PŘI ORGANIZACI SLUŽBY ZVLÁŠTNÍHO URČENÍ

Pavel Žáček je ředitelem Ústavu pro studium totalitních režimů. Je historik a absolvent Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy. V letech 1995-

1996 absolvoval studijní pobyt na Stanfordské univerzitě v USA. V devadesátých letech pracoval na Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu. Od roku 1999 byl pracovníkem Akademie věd ČR. V letech 2004–2006 pracoval ve slovenském Ústavu paměti národa. Na sklonku roku 2006 se stal ředitelem Odboru archivu bezpečnostních složek Ministerstva vnitra, od poloviny roku 2007 byl vládním zmocněncem pro organizační přípravu zřízení a zabezpečení řádného chodu Ústavu pro studium totalitních režimů.

Od roku 1963 pomáhala zvláštní součást sovětské rozvědky při budování supertajného organizačního celku správy rozvědky ministerstva vnitra, služby zvláštního určení (22., posléze 7. odbor I. správy MV), jehož úkolem byla organizace, personální a logistická příprava zvláštních operací v západní Evropě. S pomocí odborníků Československé lidové armády a ostatních složek Státní bezpečnosti se podařilo vybudovat malou zakonspirovanou organizaci, připravenou realizovat diverzní útoky na energetické soustavy, telekomunikační sítě, chemické továrny, zdroje pitné vody, protiatomové kryty, případně speciální jednotky ve Spolkové republice Německo, Francii a zemích Beneluxu. Představitelé sovětské rozvědky předali v průběhu let československým soudruhům řadu svých bohatých zkušeností, včetně příprav fyzické likvidace osob (tzv. zrádců) v zahraničí. První fáze výstavby služby zvláštního určení byla ukončena během Pražského jara v roce 1968.

PANEL 4

Průběh rozvoje spolupráce NKVD/KGB se satelitními tajnými službami

právní rámec spolupráce | organizační struktura | sovětští poradci | vzdělávání a výchova kádrů | výměna informací

BUŁHAK WŁADYSŁAW (Polsko, IPN),
PACZKOWSKI ANDRZEJ (Polsko, The Institute of Political
Studies of the Polish Academy of Sciences)
**VZTAHY MEZI SOVĚTSKOU A POLSKOU TAJNOU SLUŽBOU
V LETECH 1944–1990**

Władysław Bułhak je historik polského IPN. Vystudoval historii na Varšavské univerzitě. Publikoval studie o různorodých aspektech polsko-ruských (sovětských) vztahů v 19. a ve 20. století i o zpravodajských službách a kontrarozvědce polské domobrany (1939–1945).

Na počátku období (do poloviny roku 1945) Sověti podporovali polské (komunistické) bezpečnostní služby a trénovali jejich členy, kteří se zúčastnili operací na území Polska. Ačkoliv se jejich uspořádání administrativně lišilo, cíle, metody a úkoly – neoddělitelně spojené s autoritářským vládnutím – zůstaly velmi blízké.

Sověťští poradci hráli důležitou, i když stále plně neprobádanou roli v těchto vztazích. Předně se podíleli na práci (i na operacích) polských služeb na všech úrovních. Dochované materiály poukazují na fakt, že kolem roku 1947 se jejich činnost začala více zaměřovat na ústřední plánování a dohled. Měli účast na reorganizaci zpravodajských služeb (jejich sjednocení v roce 1947, následované dalším rozdělením v letech 1950–1954) i na rozčlenění ministerstva veřejné bezpečnosti v roce 1954 do dvou orgánů (stejně jako v Sovětském svazu): Výbor pro veřejnou bezpečnost (Komitet ds. Bezpieczeństwa Publicznego) a ministerstvo vnitra. Až do roku 1956 byli poradci v podstatě

nej důležitější spojkou mezi polskými bezpečnostními službami a ústředím v Moskvě.

V roce 1956, během tzv. období oblevy, se vzájemné vztahy začaly více - i když ne zcela - podobat partnerství. Tým poradců (působících v rámci orgánů Výboru pro veřejnou bezpečnost) byl přeuspořádán do delegace KGB ve Varšavě. Přesto hlavní poradce, plukovník Georgij Jevdokimenko, zůstal hlavou mise. V lednu 1957 navštívila oficiální delegace ministerstva vnitra a bezpečnostních služeb poprvé Moskvu. Tehdy podepsaná smlouva otevřela cestu k systematické a úředně schválené spolupráci obou služeb, která pokračovala až do roku 1990. Polská strana byla v této spolupráci reprezentována hlavně v Prvním (rozvědka) a Druhém (kontra-rozvědka) oddělení. Schůze na vysoké úrovni (polského zástupce ministra a zástupce předsedy KGB) se konaly alespoň jednou za rok. 1.-3. července 1963 se ve Varšavě konala schůze na nejvyšší úrovni se sovětskou delegací vedenou předsedou. Od května 1961 fungoval v Moskvě oficiální úřad polského ministerstva vnitra (tzv. „Vistula“, operační skupina tajné služby).

MADRELL PAUL (Velká Británie, Aberystwyth University)
STASI, KGB A VÝCHODONĚMECKÁ TAJNÁ SLUŽBA
V LETECH 1953-1957

Paul Maddrell přednáší mezinárodní politiku na univerzitě v Aberystwythu ve Velké Británii od roku 2002. Předtím přednášel dějiny mezinárodních vztahů na univerzitě v Salvordu v Manchesteru. Vystudoval a habi-

litoval se na univerzitě v Cambridgi. Je autorem knihy *Spying on Science: Western Intelligence in Divided Germany, 1945–1961* (Oxford, 2006) a řady článků a kapitol o dějinách zpravodajských služeb a německé historii. Jeho hlavním výzkumným zájmem jsou dějiny komunismu, dějiny Německa a Sovětského svazu ve 20. století a dějiny špionáže a bezpečnosti.

Tento příspěvek zkoumá nesrovnalosti týkající se operací Státní bezpečnosti a sběru tajných informací, který vedlo východoněmecké ministerstvo pro státní bezpečnost (Ministerium für Staatssicherheit neboli Stasi) v letech 1953–1957, tzn. zaměřuje se na období od lidového povstání v červnu 1953 až po rezignaci ministra pro státní bezpečnost Ernsta Wollwebera v říjnu 1957. Příspěvek dokazuje, že Wollweber padl v důsledku sporů ohledně klíčových aspektů politiky státní bezpečnosti mezi ním, východoněmeckým lídrem Walterem Ulbrichtem a KGB. Prokážeme, že KGB pečlivě sledovala operace Stasi a aktivně Stasi pomáhala, často do nich zasahovala a byla velmi kritická k práci ministerstva. Stasi vždy prováděla takovou bezpečnostní a zpravodajskou politiku, jakou schválila KGB.

Lidové povstání v roce 1953 velmi znepokojilo východoněmecký komunistický režim a přinutilo nového šéfa státní bezpečnosti Ernsta Wollwebera, ve spolupráci s KGB, přijmout nová bezpečnostní opatření. V letech 1953–1955 provedl nejrozsáhlejší sérii zatčení špiónů a rozvracečů v průběhu celé studené války. Wollweber tato opatření aktivně propagoval, aby přesvědčil veřejnost o hrozbě podvratného působení Západu. V roce 1955 Wollweber na příkaz KGB změnil strategii. Jeho prioritou se stal

sběr informací týkajících se rostoucí vojensko-vědecké hrozby ze Spojených států a ze Západu proniknutím k tamějším vojenským a vědeckým cílům. Krize v roce 1956 přinesla další změnu kurzu iniciovanou Ulbrichem a podporovanou sovětským vedením. Vnitrostátní sledování v NDR se stalo nejvyšší prioritou. V říjnu 1957 KGB schválila Wollweberovo odvolání z úřadu. KGB byla spokojená s novým uspořádáním stále rostoucího objemu vnitrostátního sledování řízeného novým ministrem Erichem Mielkem a také rozsáhlou špionáží v zahraničí vedenou šéfem zahraniční rozvědky Stasi Markusem Wolfem.

SLÁVIK MARTIN (ČR, ÚSTR)

SPOLUPRÁCE ROZVĚDKY STB A KGB V OBLASTI AKTIVNÍCH OPATŘENÍ

Martin Slávik je absolvent Fakulty humanistiky Trnavské univerzity, obor politologie. Od roku 2005 pracoval v Sekci dokumentace Ústavu paměti národa (SR), zabýval se dokumentací činnosti rozvědky komunistické Státní bezpečnosti. V současnosti je vedoucím oddělení rozvoje evidencí Ústavu pro studium totalitních režimů.

Příspěvek přibližuje spolupráci v oblasti aktivních opatření (AO), která byla jednou z hlavních metod práce sovětské i československé komunistické rozvědky a měla směřovat k podpoře zahraniční politiky nebo ke splnění určitého operativního záměru. V období 80. let byla tato přísně tajná opatření, jejichž cílem bylo

prostřednictvím šíření dezinformací a různou formou diskreditace oslabit a zmást protivníka v „gesci“ správy „A“ I. HS VSB a 36. odboru I. správy SNB. Různá AO se týkala především problematiky oslabování pozic USA v západní Evropě, vyvolávání rozporů v rámci NATO, podpory národně osvobozeneckým silám v Africe, Asii a Latinské Americe, jakož i otázek v ekonomické oblasti.

Součinnost spočívala nejen ve výměně informací, ale i ve vzájemném využívání realizačních kanálů, v poskytování podkladových materiálů do jednotlivých akcí, ve sledování jejich průběhu, dopadu a ohlasu. Běžné byly konzultace a stáže kádrových příslušníků umožňující podrobné obeznámení s konkrétními AO a s prostředky využívanými v průběhu jejich realizace.

MICHL JAN (ČR, ÚSTR)

OSMNÁCT LET V ČELE KONTRARozVĚDKY.

JOSEF STAVINOHA, NÁČELNÍK VKR 1953–1971

Jan Michl vystudoval obor historie-politologie na Filozofické fakultě UK v Praze. Momentálně je interním doktorandem na Ústavu českých dějin FF UK a zároveň pracuje v Ústavu pro studium totalitních režimů. Specializuje se na vojenské a politické dějiny 20. století, konkrétně na osudy příslušníků všech tří československých zahraničních odbojů. Dosud publikoval dvoudílnou monografii *Cizinci v RAF, z odborných studií zmiňme: Legionářské organizace v Československu (1920–1938)*. In: *Historie a vojenství*, č. 4/2007, JUDr. Lev Sychrava – politik na půl cesty. In: *Na pozvání Masarykova ústav 4*, Praha 2007, a *Kult sebevraha-hrdiny plukovníka*

Švece. In: Hrdinství a zbabělost v české politické kultuře 19. a 20. století, ÚČD FF UK – Dokořán, Praha 2008.

Příspěvek bude věnován nezvyklému úkazu, kdy generálmajor ing. Josef Stavinoha zastával funkci náčelníka Vojenské kontrarozvědky od ledna 1953 do prosince 1971. Nastoupil v době vrcholícího stalinismu v Československu, přečkal celý proces tzv. Pražského jara, a co je nejpozoruhodnější – přežil i následné čistky v letech 1969 a 1970. Jeho dlouhé setrvání ve funkci by nebylo možné bez úzké a ochotné spolupráce se sovětskou stranou. Na příkladu Josefa Stavinohy je možné srovnání s ostatními náčelníky VKR, kteří ovšem setrvali ve svých funkcích nesrovnatelně kratší dobu. V době normalizace probíhala velmi úzká spolupráce VKR se sovětskými protějšky a reprezentanty této kolaborace byli generálmajor Ing. Cyril Method Ochrablo (leden 1972–únor 1981) a generálmajor Ing. Pavol Vrlík (březen 1981–srpen 1989), kteří stáli v čele Vojenské kontrarozvědky dalších osmnáct let.

PANEL 5

Operace komunistických tajných služeb, vzájemná kooperace řízená KGB

*akce proti exilu | akce proti mezinárodním institucím
a organizacím (NATO, UNESCO, světová rada církví,
církev) | infiltrace mezinárodních hnutí (mírové a ekologické
iniciativy) | akce proti sionismu | získávání technologií za
účelem zbrojení | vědeckotechnická rozvědka*

GROZEV KOSTADIN (Bulharsko, Sofia University)
**BULHARSKÁ TAJNÁ SLUŽBA A JEJÍ SLEDOVÁNÍ
AMERICKÝCH A BRITSKÝCH DIPLOMATŮ V SOFII V DOBĚ
STUDENÉ VÁLKY (1945–1989)**

Kostadin Grozev vystudoval fakultu historie na univerzitě v Sofii v roce 1985. Titul Ph.D. v oboru historie získal v roce 1990 disertační prací *Demokratická strana a reformní hnutí v rámci politického systému Spojených států (1969–1972)*. Od roku 2007 je docentem na oddělení moderních a současných světových dějin na fakultě historie Sofijské univerzity (od roku 1990 do 2007 byl odborným asistentem na stejném oddělení). V roce 1992 byl hostujícím profesorem na Oxfordské univerzitě ve Velké Británii a v roce 1998 hostujícím profesorem v archívu Open Society v Budapešti v Maďarsku. V letech 1999–2000 přednášel politiku jako Fulbright Senior Lecturer na Wesleyenské univerzitě v Middletownu v USA a v roce 2001 působil jako odborný asistent Britské akademie na univerzitě v Hull ve VB.

Dr. Grozev je autorem jedné z v Bulharsku v současnosti používaných učebnic zabývajících se válkou a civilizací 20. století pro 10. ročník středních škol. Je také autorem mnoha článků týkajících se americké politické a sociální historie, mezinárodních vztahů, studené války, evropské diplomacie po druhé světové válce, evropské integrace a transformačních trendů ve východní Evropě po roce 1989. Je zakládajícím členem a od roku 1998 místopředsedou skupiny pro výzkum studené války v Bulharsku, zúčastnil se různých projektů zabývajících se odtajňováním dokumentů z let studené války v Bulharsku a prováděl počáteční výzkum aktivit bulharských tajných služeb v době studené války.

Na základě původního výzkumu odtajněných dokumentů dostupných v archivu bulharského ministerstva vnitra si tato práce klade za cíl analyzovat aktivity bulharských tajných služeb zaměřené na západní diplomaty (převážně ze Spojených států a Velké Británie). Budeme se snažit zasadit celou analýzu do širšího kontextu dění studené války a současně načrtnout specifika případu Bulharska, zejména skutečnost přerušovaných americko-bulharských diplomatických vztahů v padesátých letech 20. století a také rozšiřující se spolupráci se sovětskými tajnými službami. Již bylo zaznamenáno několik fází ve vývoji sledovacích aktivit – použití aparátu tajné policie k omezení svobody pohybu západních diplomatů na začátku studené války (zejména jejich propojení s místními vůdci demokratické opozice), aktivní operace s cílem zdiskreditovat zahraniční diplomaty v Sofii (vyvrcholením toho byl případ Donalda Heatha a přerušování vztahů s Washingtonem), role sovětských poradců na ministerstvu vnitra, které postupně vedly ke stále rostoucí spolupráci s KGB a společným operacím, nové prvky objevivší se v šedesátých letech 20. století v souvislosti se změnami ve vývoji studené války, vlivem Détente a změnami souvisejícími s novými globálními problémy, jako například mezinárodní terorismus a rostoucí důležitost zemí třetího světa. Tato práce se dále zaměřuje na metody sledování používané bulharskými tajnými službami. V závěrečné části vyjádříme závěry o efektivitě těchto aktivit, místních a společných operací, nashromážděných informací a jejich výměně s podobnými organizacemi (KGB a služby dalších zemí sovětského bloku).

MUNTEANU MIRCEA (USA, Woodrow Wilson Center)
**MITROCHINŮV ARCHIV – AKTIVITY KGB
V AFGHÁNISTÁNU A ÍRÁNU**

(nebylo dodáno)

Jelikož archivy KGB stále zůstávají nepřístupné, odborníci se doposud museli spoléhat na sekundární informace, pokud chtěli sesbírat údaje o aktivitách sovětské tajné služby. Mitrochinův archiv, soubor poznámek tajně pořízených bývalým archivářem KGB Vasilijem Mitrochinem v průběhu 20 let, obsahuje neuvěřitelná odhalení cílů a podstaty akcí prováděných KGB jak doma v Sovětském svazu, tak i mezinárodně. Mitrochinovy dokumenty byly až donedávna utajeny v britských a amerických archivech. Jejich část byla získána projektem Mezinárodní dějiny studené války (Cold War International History Project) v rámci rozsáhlejší snahy zdokumentovat operace tajných služeb komunistického bloku během studené války. Příspěvek se zabývá zejména dvěma specifickými „geografickými“ svazky – Afghánistánem a Íránem, které dokumentují angažovanost KGB v sovětské invazi do Afghánistánu a v íránské revoluci a její následky.

CUMMINGS RICHARD (USA, RFE)
PLÁNY Z ROKU 1976 PROTI RFE – DVĚ PŘÍPADOVÉ STUDIE

Richard H. Cummings se narodil v Massachusetts ve Spojených státech a vystudoval Bostonskou univerzitu, kde získal titul B.A. v oboru sovětská

a východoevropská studia. V 60. letech 20. století byl v americkém letectvu a současně studoval ruštinu na univerzitě v Indianě, posléze získal post ruského lingvisty v Berlíně a Turecku.

Cummings byl ředitelem pro bezpečnost Rádia Svobodná Evropa/Rádia Svoboda (RFE/RL) v Mnichově v Německu od listopadu 1980 do roku 1995. A poté, co se RFE/RL přestěhovalo do Prahy v létě roku 1995, byl až do května 1998 v RFE/RL zaměstnán jako bezpečnostní poradce na plný úvazek a dojížděl mezi Prahou a Mnichovem.

Jeho články o Rádiu Svobodná Evropa/Rádiu Svoboda a o studené válce se objevily v mnoha publikacích ve Spojených státech a v Evropě a jeho kniha Rádio studená válka: Nebezpečná historie amerického vysílání v Evropě 1950- 1989 (Cold War Radio: The Dangerous History of American Broadcasting in Europe, 1950–1989) vyjde v nakladatelství McFarland & Company Publishers v roce 2009 ve Spojených státech. Vydání jeho druhé knihy Válka v éteru (The Ether War) se plánuje v Rumunsku, jak v rumunštině, tak v angličtině, také v roce 2009 a za spolupráce s Institutem pro vyšetřování zločinů komunismu v Rumunsku.

Příslušníci tajných služeb Bulharska, Československa, Maďarska, Východního Německa, Polska a SSSR se setkali 12.–13. února 1976 v Praze, aby si vyměnili zkušenosti s aktivními opatřeními, již podniknutými i připravovanými, proti „centrům ideologické diverze“: Rádiu Svobodná Evropa (RFE) a Rádiu Svoboda (RL). Došli k závěru, že přinejmenším je nutné vypudit tato „americká centra diverze“ z Evropy; optimálním cílem by byla jejich totální likvidace. Načrtli pracovní plán a odevzdali ho svým příslušným službám. Některé detaily tohoto pracovního plánu zde budou prezentovány v mém příspěvku.

Případová studie jedna: Agent Krueger: KGB původně najala zaměstnance Rádia Svoboda Kruegera v roce 1972, ale předala tuto operaci východoněmecké tajné službě HVA, která ho posléze měla na starosti minimálně do roku 1986. Krueger se údajně nikdy nedozvěděl, že pracoval pro HVA (a tím pádem pro KGB), ale měl uvěřit, že informace od něj jsou určené pro britskou zpravodajskou službu, s kterou byl v kontaktu během druhé světové války na Balkáně. V roce 1986 HVA operaci zastavila po dezerci pracovníka KGB, který o spojení Kruegerem věděl. Údajně mu bylo za informace vypláceno průměrně 1000 DM měsíčně a celkem 100 000 DM. Materiály s informacemi od něj zabíraly v kartotéce HVA více než jeden metr na šířku a většina jich byla po pádu komunismu zničena.

Případová studie dvě: Agenti SNB Taras, Nikolai, Cerny a jiní: Ukrajinská menšina v Československu byla neustálou příčinou znepokojení jak pro 5. direktorát sovětské KGB, tak pro 2. administraci 12. divize SNB (Sbor národní bezpečnosti). Zřejmě to bylo proto, že ukrajinští exulanti by za normálních okolností nepodezřívali ukrajinskou menšinu na Slovensku ze spolupráce na špionáži proti Rádiu Svoboda a jiným ukrajinským exilovým institucím. SNB vyslala agenty, kteří měli kontaktovat a podat zprávu o zaměstnancích ukrajinské redakce Rádia Svoboda, o Svobodné ukrajinské univerzitě v Mnichově a o různých předních církevních, politických a akademických představitelích ze Západu. O těchto společných operacích se diskutovalo během schůzky představitelů tajných služeb, která se konala v Moskvě. SNB poslala hlášení o operacích KGB a také požádala KGB o potvrzení jistých informací, které dříve obdržela.

ROMERSTEIN HERBERT (USA, Institute of World Politics),

EVANS STANTON M. (USA, Troy University NY)

AKTIVNÍ OPATŘENÍ – OPERACE S CÍLEM SKRYTÉHO OVLIVŇOVÁNÍ ZA ÚČELEM PROPAGACE SOVĚTSKÝCH CÍLŮ NA ZÁPADĚ

Herbert Romerstein je bývalý úředník americké vlády. Pracoval jako vyšetřovatel pro Výbor pro neamerické aktivity, hlavní vyšetřovatel pro menšiny Výboru pro vnitřní bezpečnost, odborný pracovník Výboru pro zpravodajské služby a ředitel Úřadu pro odhalování sovětských dezinformací pro USIA (United States Information Agency). Nyní je ředitelem pro výzkum bezpečnosti ve Vzdělávacím a výzkumném institutu ve Washingtonu DC a vyučuje analýzu propagandy na Institutu světové politiky ve Washingtonu DC.

Hlavní náplní práce KGB byla špionáž. Jejím druhým úkolem byly operace s cílem skrytého ovlivňování tak, aby propagovaly sovětské cíle na Západě. Toto se nazývalo „aktivní opatření“.

Akce „aktivní opatření“ měly podle KGB následující poslání: „... podrývání autority a oslabování postavení státních institucí, politických organizací, jednotlivých vládních, politických, veřejných, náboženských a jiných představitelů kapitalistických států, stejně jako protisovětských emigrantských center pomocí veřejných odhalení či upoutáváním pozornosti zainteresovaných skupin na vybrané materiály a informace ať už pravdivé nebo vykonstruované.“

Emigrantské organizace na Západě, které organizovaly boj proti komunismu a pomoc svým spoluobčanům žijícím ve východním

bloku, byly jedním z cílů sovětských aktivních opatření. V jednom svém spisu se KGB chlubí, že tato práce proběhla s pomocí tajných služeb satelitních zemí. V těchto zemích „byly založeny poradní aparáty... Obvykle se poradní skupina skládala z vedoucího poradce, jeho zástupce a poradců pro primární kanály práce.“ Úkolem těchto „loutkových“ zpravodajských služeb bylo pomáhat KGB „v boji proti nepřátelským elementům existujícím doma nebo v různých jiných státech, ale zároveň mezi sebou udržovat kontakty (ukrajinští, běloruští, litevští, židovští, polští a českoslovenští nacionalisté nebo členové náboženských organizací usměrňovaných centry v kapitalistických zemích)...“

Příslušníci KGB působící na Západě využívali sovětské občany, kteří měli příbuzné nebo přátele v cizině, k manipulaci. Mezi nástroji, které KGB používala, byli „ovlivňovací“ agenti, zahraniční komunistické strany, frontové organizace a teroristické skupiny. I během studené války zveřejňovaly západní vlády některé informace o těchto sovětských operacích.

S otevřením archivů v bývalém sovětském bloku se nám nyní naskýtá příležitost tuto problematiku prostudovat do větší hloubky než během studené války. Navíc Spojené státy a Velká Británie zveřejnily velké množství informací, které byly v minulosti tajné. V souvislosti s aktivními opatřeními hrála velmi důležitou roli teroristická hnutí, která byla přímo nebo zprostředkovaně podporovaná KGB.

Terorismus, to jsou „násilné útoky na civilisty za účelem zastrašování a dosažení politického cíle“. Militantní organizace bojující proti cizí okupaci nelze nazvat teroristy, pokud neútočí na civilisty, ale pouze na nepřátelské vojenské síly. Sověti měli výcvič-

kové tábory pro teroristy, a to nejen na svém vlastním území, ale také na území svých evropských satelitů a na Kubě. Falzifikace, metoda politického boje zděděná z dob carského Ruska, se hojně používala k ovlivňování Západu a diskreditaci nepřátel Sovětského svazu ze Západu.

Frontové organizace, z nichž některé byly založeny během prvních dní bolševické revoluce, existovaly i nadále až do zániku sovětské diktatury. Fronty byly údajně „mírové“ organizace nebo reprezentovaly odbory, mládež, studenty a dokonce církevní aktivisty (tři z těchto front – Světová federace odborových svazů, Křesťanské mírové sdružení a Mezinárodní unie studentů – měly ústředí v Praze). Úkolem front bylo podporovat cíle sovětské zahraniční politiky a podbízet západní vlády a organizace. KGB frontám vydávala tajné příkazy a využívala je k utajení svých příslušníků.

Komunistické strany na Západě sloužily i jako základny pro najímání špiónů, ale také dodávaly pracovní síly pro frontové organizace.

MIKLOVIČ MICHAL (Slovensko, ÚPN)
**INDEX NENADÁLÉHO NAPADENÍ. ČESKOSLOVENSKÁ
VERZE KGB OPERACE VRJAN**

Michal Michlovič je absolventem odboru politologie na Fakultě humanistiky Trnavské univerzity v Trnavě, specializuje se na výzkum totalitarismu a politického extremismu. V letech 2003 a 2004 občanský aktivista, od roku 2005 pracuje v Ústavu paměti národa v sekci dokumentace. Prioritně

se zabývá rekonstrukcí složek StB zodpovědných za zahraničně politické zpravodajství a boj s vnějším nepřítelem. V oblastech svého výzkumu je autorem několika odborných studií a přednášek.

Příspěvek bude věnován participaci Státní bezpečnosti (konkrétně I. správy SNB) na operaci sovětské KGB, v rámci které byly sledovány náznaky příprav USA a dalších zemí NATO k údajně plánovanému raketovému a jadernému útoku na socialistické země - operace VRJAN (Vnězapoje raketno-jaděrnoje napadenije). Operace vycházela z obav vrchních představitelů SSSR, že západní země chystají atomovou válku vůči socialistickým zemím. Tyto obavy vzrostly zejména po nastolení tvrdého politického kurzu vůči komunismu, který nastal po nástupu Ronalda Reagana na post prezidenta USA. ČSSR se do operace VRJAN zapojila již v roce 1983, a to prostřednictvím I. správy SNB a ZS/GŠ ČSLA. Význam zapojení ČSSR do operace VRJAN spočíval v předpokladu KGB, že v případě útoku západních zemí to bude vedle území NDR právě území ČSSR, které bude tvořit hlavní frontové pásmo.

Příspěvek zmapuje počáteční fázi operace s krycím názvem Úder, která spočívala v konzultacích a poradách vedení a vybraných složek I. správy SNB s Informační službou rozvědky KGB a ve vytváření a připomínkování plánů operace. V druhé, realizační fázi nesla operace krycí název INN - Index nenadálého napadení a měla podobu permanentního sledování pěti skupin příznaků příprav k válce. I. správa SNB podle příručky KGB sledovala až 212 příznaků, které měly naznačovat přípravu na zahájení raketového a jaderného útoku na socialistické státy. V této části příspěvku bu-

dou kromě jiného zpracovány zpravodajské výstupy jednotlivých odborů I. správy SNB k této operaci, jejich statistiky, konzultace a kooperace akce se zodpovědnými složkami KGB a tajných služeb dalších komunistických zemí. Závěr příspěvku by mělo tvořit vyhodnocení úspěšnosti a postavení operace v rámci činnosti I. správy SNB.

VARINSKÝ VLADIMÍR (Slovensko, Fakulta humanitných vied UMB Banská Bystrica)

PROTIKOMUNISTICKÉ AKTIVITY EXILOVÉ BÍLÉ LEGIE A JEJÍ REALIZACE STÁTNÍ BEZPEČNOSTÍ NA SLOVENSKU

Vladimír Varinský vyštudoval históriu a filozofiu na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, kde v roku 1983 získal akademickú hodnosť doktora filozofie a v roku 1987 získal vedecko-akademickú hodnosť kandidáta vied. V roku 1994 mu bol udelený vedecko-pedagogický titul docent v odbore české a slovenské dejiny. Za profesora v odbore slovenské dejiny bol prezidentom Slovenskej republiky menovaný v roku 2004.

V rokoch 1978 až 1979 pôsobil v Múzeu SNP v Banskej Bystrici ako historik. Od roku 1980 pôsobil ako vysokoškolský pedagóg na bývalej Pedagogickej fakulte v Banskej Bystrici a od roku 1990 na Fakulte humanitných vied UMB v Banskej Bystrici, kde v súčasnosti zastáva funkciu dekana.

Vedeckovýskumne sa orientuje na výskum národných dejín po roku 1945 v oblasti agrárnej politiky, represíí pofebruárového režimu a slovenského exilu po roku 1945. K tejto problematike publikoval 7 mo-

nografií a 90 štúdií v domácich a zahraničných vedeckých časopisoch a vystúpil na početných domácich a zahraničných vedeckých konferenciách. Je členom viacerých vedeckých rád na domácich a zahraničných univerzitách a úspešne ukončil výskum siedmich výskumných úloh.

Biela légia predstavovala jeden z najdlhšie pretrvávajúcich spôsobov protikomunistickej rezistencie v Československu. Ako rozhlasový vysielateľ pôsobila z územia Rakúska na Slovensko v rokoch 1950–1955, avšak z hľadiska možného ovplyvňovania vzniku organizácií Bielej légie na území Slovenska mala dosah až do 60. rokov 20. storočia. Tým, že uplatňovala netradičné metódy odboja, kladúce dôraz na psychologickú prípravu obyvateľstva, útočila na Achillovu pätu totalitného režimu, čo sa zvlášť neskôr ukázalo ako najúčinnější podoba vnútorného rozkladu režimu. Až o rok neskôr, ako začalo vysielanie vysielateľa Biela légia, začali s podobným zámerom vysielateľ aj vysielateľ Slobodná Európa a Hlas Ameriky.

Autorstvo Bielej légie je pripisované Jozefovi Vicenovi resp. Jozefovi Mikulovi, predstavujúcich jednu zo skupín slovenského povojnového exilu, ktorý svoju protikomunistickú rezistenciu spájali so spolupracou s americkou spravodajskou službou CIC (Counter Intelligence Corps). Podľa všeobecných smerníc Bielej légie, vyhotovených jej hlavným protagonistom J. Vicenom v decembri 1949, Biela légia mala byť síce formou odporu voči komunistickému režimu, avšak neorganizovaného a neriadeného odboja spočívajúceho na pasívnej rezistencii voči príkazom totalitnej moci. Pritom sa počítalo s tým, že v prípade masívnej rezistencie

budú mocenské zložky nútené zmeniť svoje rozhodnutia. Vicen, nesporne pod vplyvom niekoľkých neúspešných pokusov zorganizovať ilegálne odbojové hnutie na Slovensku, najmä pod vplyvom likvidácie ilegálnej organizácie A. Tunegu začiatkom roku 1949, vychádzal z toho, že akákoľvek i sebemenšia organizácia je nakoniec odhalená. Absenciu odbojových organizácií mal v rezistencii obyvateľstva voči režimu nahradiť zahraničný vysielateľ, ktorý mohol ľudí oslovovať individuálne a pritom súčasne dávať ich odporu organizovanú podobu.

Štátna bezpečnosť (ŠtB), na základe výpovedí zadržaných agentov chodcov a správ z vytvorenej agentúrnej siete, pod vedením nstr. Vladimíra Matouška, pristúpila k realizácii Bielej légie v rámci akcie DUBEN (apríl 1951). Spočiatku sa domnievali, že na Slovensku existuje široko rozvetvená teroristická organizácia Bielej légie, riadená Zborovou organizačnou radou so sídlom v Bratislave. Neskoršie agentúrne prenikanie do týchto potenciálnych organizácií Bielej légie, za účelom ich vyprovokovania k „postrehnuteľnej“ protištátnej činnosti nebolo vždy úspešné, takže ŠtB bola nútená tieto vytipované skupiny zo zoznamu vyradiť, a to i napriek podnecovaniu k protištátnej činnosti prostredníctvom duplicitného vysielania fingovaným vysielateľom Biela légia. Tak to dopadlo v prípade Bielej légie v Šafárikove (Š. Nemeč), Klenovci (evanjelický farár Pavol Šlosiarik) a v Rimavskej Sobote. Ani v prípade sedemčlennej ozbrojenej skupiny, vedenej Jozefom Mikom, ukrývajúcej sa v podzemnom bunkri v horách pod Magurou (Žilinský kraj, oblasť Oravy), nemalo ísť o organizáciu Biela légia.

Nesporne pozitívny výsledok v tomto smere ŠtB dosiahla v prípade realizácie tzv. Bielej légie – 3 operujúcej na východnom Slovensku.

KALOUS JAN (ČR, Vysoká škola politických a spoločenských vied Kolín)

SPOLUPRÁCE KGB A STB PŘI PRONIKÁNÍ DO RUSKÉ EMIGRANTSKÉ ORGANIZACE NTS

Jan Kalous je doktorem humanitních věd, absolvent oboru historie-politologie Univerzity Karlovy v Praze; v letech 2000–2007 zaměstnanec odboru archiv bezpečnostních složek ministerstva vnitra. Od června roku 2007 je vedoucím Centra pro studium lidských práv a radikalismu Academia Rerum Civicum – Vysoké školy politických a společenských věd v Kolíně.

Příspěvek se zaměří na spolupráci KGB a československé Státní bezpečnosti při pronikání do ruské emigrantské organizace NTS. Vedle jistého obecného rámce bude představeno několik akcí (zejména ze 70. a 80. let), na nichž zjevně participovala StB s KGB.

Na základě studia a analýzy dochované agenturní dokumentace se přirozeně nabízí otázka hodnocení vzájemné koordinace: Jak efektivní a úspěšné bylo pronikání do organizace NTS? Také tento aspekt by se měl v příspěvku objevit.

PEŠEK JAN (Slovensko, HU SAV)

**OFENZIVA STÁTNÍ BEZPEČNOSTI PROTI
FRANCOUZSKÉMU GENERÁLNÍMU KONZULÁTU
V BRATISLAVĚ V LETECH 1949–1951 A JEJÍ DŮSLEDKY**

Jan Pešek pracuje jako vědecký pracovník Historického ústavu Slovenské akademie věd v Bratislavě. Věnuje se problematice českých a slovenských dějin po druhé světové válce s důrazem na politické a mocenské aspekty vývoje.

ŠtB v podmienkach bipolárne rozdeleného sveta spravodajsky rozpracúvala západné inštitúcie a zastupiteľské úrady v Československu ako centrá „špionážnej a rozvratnej činnosti“. V centre pozornosti stáli z pochopiteľných dôvodov USA, poprípade Veľká Británia, no jej pôsobenie smerovalo proti všetkým západným inštitúciám a úradom vrátane francúzskych. Súčasťou tohto pôsobenia bolo aj intenzívne rozpracúvanie francúzskeho generálneho konzulátu v Bratislave vrátane osoby generálneho konzula E. M. Manacha, ktoré začalo v júli 1949. ŠtB sa podarilo pomocou agentov, zamestnancov konzulátu, preniknúť do „nepriateľského objektu“, t. j. francúzskeho generálneho konzulátu, čo bol v československých podmienkach mimoriadny úspech. Spočiatku tento „prienik“ organizovali bratislavskí príslušníci ŠtB, neskôr akciu prevzalo pražské centrum. Akciu Monaco, ako sa rozpracúvanie konzulátu označovalo, realizovala ŠtB od januára do konca jari 1951. Podľa získaných poznatkov išlo o špionáž, napomáhanie ilegálnym útekom čs. občanov do zahraničia a spoluprácu s „protištátnou organizáciou ONBRA“. Využila to k diskreditácii

francúzskeho zastupiteľského úradu, ktoré vyústilo do zatvorenia generálneho konzulátu, a pripravila monstreproces s domácimi spolupracovníkmi „francúzskych špiónov“. Proces Dlouhý, Velecký a spol. v júni 1951, zrežírovaný ako divadlo pre širokú verejnosť, priniesol dva rozsudky smrti a viacero dlhoročných trestov väzenia.

ŠMIGEL MICHAL (Slovensko, Katedra histórie FHV UMB v Banskej Bystrici)
**V BOJI S BANDEROVCI NA SLOVENSKU (1945–1947):
AKTIVITY ČESKOSLOVENSKÝCH BEZPEČNOSTNÍCH
SLOŽEK PROTI UPA**

Michal Šmigel je docentem slovenských dejín pôsobí na Katedre histórie Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, je tiež vedecko-výskumným pracovníkom Ústavu vedy a výskumu UMB v Banskej Bystrici. Prednáša problematiky novovekých svetových dejín 19. – 20. storočia. Vo svojej vedeckej činnosti sa orientuje na výskum národných dejín (1945–1948) v oblasti národnostnej otázky na východnom Slovensku, migračných procesov a utečeneckých vln v stredoeurópskom priestore v povojnových rokoch a pôsobenia oddielov UPA (banderovcov) v Československu (1945–1948). K týmto problematikám publikoval viacero vedeckých štúdií v domácich a zahraničných časopisoch a zborníkoch. Je spoluautorom (autorom) vedeckých monografií „Opcia“ (2005), „Evaakuácia v znamení úteku“ (2006), „Radikálny socializmus a komunizmus na Slovensku 1918–1989“ (2007), „Banderovci na Slovensku 1945–1947“ (2007), „Naši „černobyľci“ (2008); a editorom niekoľkých zborníkov. Je pod-

predsedom pre výskum a dokumentáciu Koordinačného výboru reoptantov v Slovenskej republike o.z., a členom redakčnej rady časopisov „Acta historica neosoliensia“ (Banská Bystrica) a „Российские и славянские исследования“ (Minsk).

Tzv. vpady banderovcov (príslušníkov Ukrajinskej povstaleckej armády) na územie povojnového Československa, respektíve Slovenska z priľahlého územia juhovýchodného Poľska ešte aj v súčasnosti patria ku kontroverzným problematikám. Ich pôsobenie v krajine (na spôsob propagačných rejdov) v rokoch 1945–1947 (v troch etapách) komunistická propaganda účelovo zneužila a hyperbolizovala až na úroveň domnelého ohrozenia republiky. Už prvé správy o prieniku jednotiek UPA na Slovensko na jeseň roku 1945 vzbudili znepokojenie samého Lavrentija Beriju v Moskve. Nervózna reakcia Sovietov pramenila z neznalosti zámerov a síl ukrajinských antisovietskych partizánov v ČSR. Na Slovensko bol tak zo ZSSR vyslaný jeden motorizovaný pluk zo 4. obrnenej armády a zároveň zvláštny špeciálny oddiel z 9. gardovej armády. Súčasne do oblasti pôsobenia rejdujúcich banderovcov na Slovensku bola dopravená aj špeciálna skupina funkcionárov sovietskeho NKVD a došlo k reorganizácii štruktúry NB na východnom Slovensku. Dokonca nemožno vylúčiť, že na území severovýchodného Slovenska začala svoju činnosť „pseudobanderovská“ skupina zorganizovaná sovietskou NKVD. V nasledujúcom období došlo k podpísaniu dohody o cezhraničnej spolupráci československých bezpečnostných zložiek a pohraničných vojsk NKVD v procese likvidácie banderovských „band“. V roku 1946 bola podpísaná podobná dohoda aj

s poľskou bezpečnosťou i armádou a došlo ku koordinácii činnosti troch susediacich štátov (t.j. ČSR, Poľska a ZSSR). Predkladaný referát by sa tak zameral na skúmanie mechanizmov spolupráce československých bezpečnostných zložiek s podobnými útvarmi vyššie uvedených štátov v procese likvidácie banderovských oddielov, vnútornej štruktúre a problémom Národnej bezpečnosti (neskôr ŠtB), ako aj stupňu úspešnosti pri nasadení do boja s oddielmi UPA na Slovensku v rokoch 1945–1948.